

Inez van Dullemen

De oorlog heeft veel gezichten

DE OORLOG BEGON als een vakantiedag met zon in de gordijnen en iedereen vroeg uit bed. Wij kinderen liepen opgewonden door het huis en bereidden ons voor op avontuurlijke gebeurtenissen. Mijn moeder pakte een koffer voor het geval wij Amsterdam zouden moeten ontvluchten. Toch bleef het in die meidagen merkwaardig stil ondanks de jankende fluittoon van het luchtalarm die van tijd tot tijd de lentelucht doorsneed. Er viel geen bom.

Op de dag na de capitulatie ontstond er een oploopje voor het huis van onze overburen. Ik zag dat de gordijnen voor de ramen gesloten waren, alsof de bewoners nog steeds sliepen. Er kwamen politieagenten onze straat in en ik hoorde ze zeggen dat de man en zijn vrouw zich samen met hun kinderen hadden vergast. Met een van de kinderen had ik de dag daarvoor nog op straat gespeeld.

'Waarom de kinderen ook?' vroeg ik aan mijn moeder.

'Zij wilden bij elkaar blijven, denk ik,' zei mijn moeder. 'Ze zijn in bed gaan liggen en hebben de gaskraan open gedraaid. Het was een joodse familie.'

Ik wist toen nog niet wat joden waren. En nu waren ze dood. Opeens maakte mijn avontuurlijke oorlog plaats voor iets dat onafwendbaar op ons afkwam, iets zo onbenoembaars, dat die joodse mensen verkozen hadden zelfs hun kinderen mee te nemen in de dood.

Het is een verbijsterend feit dat wij tijdens de Tweede Wereldoorlog honderdduizenden kinderen, afkomstig uit Europa en Azië de dood in hebben laten gaan, dat wij ze niet hebben kunnen behoeden voor eenzaamheid, angst en ondergang. Niet alleen kinderen van joodse afkomst en zigeunerkinderen, maar ook vele slachtoffers die in interneringskampen in Nederlands-Indië of tijdens oorlogshandelingen waar ook ter wereld om het leven kwamen. Zij werden vermorzeld onder de vernietigende machinerie die door volwassenen in werking was gesteld.

Ik heb een boek in mijn bezit dat een klein monument wil zijn voor de verdwenen kinderen. Het bestaat voornamelijk uit foto's. Babyfoto's, schoolfoto's, pasfoto's, waarbij van elk kind de naam, leef tijd en woonplaats zijn genoteerd. De kinderen staan daar in ouderwetse jekkertjes, met lange wollen kousen of kniebroeken aan, hun ogen argeloos of een beetje schuw op de fotograaf gericht, de schoentjes naast elkaar, de armen langs hun zij: kinderen die spoorloos verdwenen zijn.

Een aantal jaren geleden kreeg ik een gedicht onder ogen dat na de oorlog in een schoolschrift in Dachau gevonden werd. De dertienjarige dichteres heette Ila Karmel.

TEKEN AAN DE WAND

Praksija Dimitrak
Praksija Praksija –
Steeds maar weer
heb je de muur gemerkt met je naam.

Doet het jou ook verdriet
dat men zomaar verdwijnt
en wil je met deze tekens
bewijzen dat je er was?

Ben jij ook bang zo spoorloos op te lossen?
Zonder weerklank, zonder gewicht of doel
niemands vriend
en wil jij toch iets nalaten?

Hoe goed begrijp ik je
Mijn Russische vriendinnetje'
Met je naam die geurt als een lelie.
Hoe ben je mij vertrouwd en nabij –
Praksija Dimitrak
Praksija Praksija

Ik zou u allen willen vragen een ogenblik aan de verdwenen kinderen te willen wijden, want ze dreigen gemakkelijk in de veelheid van herinneringen opnieuw verloren te gaan.

Wij zijn zojuist een nieuw millennium binnengestapt. Op de rand van de voorbije eeuw staan de laatsten van de overlevenden, zij worden steeds minder in getal en steeds schimmiger, deze laatste getuigen, die de littekens die de oorlog in hun ziel heeft gegrift nog met zich meedragen. Wanneer deze vergrijsde generatie, waartoe ook ik behoor, verdwijnt, zal tegelijkertijd de realiteit van de Tweede Wereldoorlog verdwenen zijn. Niet echter het fenomeen van de oorlog. Want oorlog baart oorlog. Oorlog laat kiemen achter die later weer uitbotten. De zaden kunnen decennialang blijven sluimeren, de zaden van haat, wraak, discriminatie, verlangen naar macht. Ondergronds woekeren ze voort.

Iedere generatie begint opnieuw als een onbeschreven blad. Wat moeten wij aan onze kinderen en kindskinderen overdragen? Wij voelen weerzin om onze herinneringen aan de voorbije oorlog door te geven, omdat we wensen dat de nieuwe generatie met de illusie zou kunnen leven dat dergelijke, door mensen ontketende catastrofe nooit meer zal voorkomen. Hoe graag zouden wij hun een nieuwe, comfortabele wereld gunnen zonder bloedvergieten. Zelf zeggen ze: 'Wat moeten wij met die oorlog van jullie. *Wij* leven nu, wij dragen *nu* de verantwoordelijkheid.'

Maar de oorlog heeft veel gezichten, hij verandert als een kameleon. De oude dierbare droom van het zwaard dat tot held maakt, tot supermanlijk wezen, is lang voorbij. De oorlog met zijn supersonische jets en zijn kernwapens is voorbijgestreefd aan SA-belgerinkel en antieke kanonnen, die door trekpaarden moesten worden voortgezeuld. Nu wordt er gesproken over de *schone* oorlog. Slimme raketten zouden uitsluitend strategische doelwitten treffen. Degenen met de *schone* handen krijgen zelden een dode of gewonde vijand onder ogen.

Voor het eerst toonde de wereld het nieuwe gezicht van de oorlog bij de atoombom op Hiroshima. De bom werd door in het geheim opgeleide Amerikaanse piloten die hem moesten afwerpen, liefkozend *Little Boy* genoemd. Van grote hoogte gooiden zij *Little Boy* op de stad met haar nietsvermoedende inwoners, en toen zij zagen hoe de berucht geworden paddenstoel zich ontplooidde, riepen zij buiten zichzelf van vreugde: Hij doet het! Hij doet het!

Nog geruime tijd nadien hielden de ex-piloten, samen met hun echtgenotes, jaarlijks een reünie in een geheime loods waarin het historische toestel gestald stond. In een staat van euforie klommen zij in de cockpit en liefkoosden zij de vleugels en propellers van hun dierbare vliegtuig. Een van hen heeft toentertijd zelfmoord gepleegd nadat hem duidelijk was geworden wat *Little Boy* had aangericht.

Sedertdien heeft de *schone*-handenoorlog zich in velerlei richtingen ontwikkeld. Tijdens de Golfoorlog verdwenen 150 000 Irakese soldaten geruisloos onder het woestijnzand voordat ze ook maar een vijand hadden gezien.

Door de eeuwen heen heeft de oorlog zijn nachtegalezang gezongen. Van de Eer en de Heldendood. En altijd weer hebben soldaten zich door die nachtegalezang laten verleiden om de dood tegemoet te marcheren, of het nu soldaten van Hernán Cortés waren die Mexico veroverden, van Alexander de Grote, Napoleon of van de dictators in onze eigen twintigste eeuw. Soldaten worden altijd opnieuw bespeeld door de woorden van hun politieke leiders en hun generaals. Machiavelli heeft het op kernachtige wijze geformuleerd: 'Op het militaire apparaat berust het ganse geheim van de macht van de heerser. In werkelijkheid hoeft de heerser geen goede eigenschappen te bezitten als hij maar *doet* alsof hij die bezit. Daarom is het voor een heerser belangrijk om ogenschijnlijk barmhartig, menslievend, religieus en oprecht te zijn.'

Hoe kunnen wij het reuzenrad van de oorlog ooit tot stilstand brengen?

Misschien zouden wij de kinderen van de pasgeboren eeuw moeten waarschuwen voor de versluisende redematies van politici en legerleiders. Met betrouwbare blik en dito stem geven zij uitleg van hun intenties en plannen. Maar achter hen doemen als reusachtige fantomen de gestalten op van de wapenhandelaars en uitvinders van steeds vernuftiger oorlogstuig.

Hoe zou de wereld eruitzien zonder de lucratieve wereldwijde wapenhandel?

Sedert het Stenen Tijdperk, toen de mens zijn medemens met een knots te lijf ging, heeft er agressie bestaan. Nu, zoveel miljoen jaar verder, heeft de mens een werkelijkheid geschapen die sterker is dan hij aankan. Soms lijkt het erop of hij de wagen van Juggernaut, die alles onder zijn wielen verplettert, aan het rollen heeft gebracht zonder die een halt te kunnen toeroepen.

Wij moeten erkennen dat er een destructieve impuls in ons woont. Toch zijn onze meest negatieve eigenschappen dikwijls de keerzijde van onze beste. De oorlog heeft die twee uitersten scherp tegenover elkaar geplaatst. Onder zijn ontzaglijke druk worden het slechtste en het nobelste in ons naar buiten geperst. Mensen kunnen doders worden en beulen. Maar anderzijds zijn er altijd weer mensen die hun menselijkheid weten te behouden onder onmenselijke omstandigheden. Mensen die het hebben bestaan zich voor elkaar op te offeren en hun leven in de waagschaal te stellen voor de vrijheid.

Het zijn de grote Griekse dichters Aischylos en Sofokles geweest die meer dan tweeduizend jaar geleden al hebben gepleit voor verbroedering tussen de volkeren. Patriottisme en veroveringszucht zouden achterhaalde begrippen moeten zijn, betoogden zij. Stel dat deze oude wijsgeren in onze tijd naar Europa konden kijken, zouden zij dan een vonk van hoop in hun hart voelen ontbranden? Misschien toch wel, nu Europa ernaar streeft een eenheid te worden en veel landen zich tot democratieën hebben ontwikkeld.

Ik heb een antieke penning in mijn bezit waarop een vredesduif staat afgebeeld met daaronder een Latijnse spreuk: *Scientia Mundi, OrbiPax*. Kennis van de wereld is wereldvrede. Zou het zo kunnen zijn dat kennis van onze wereld, dankzij de moderne media, de angst en het wantrouwen ten opzichte van vreemde rassen, talen en culturen kan doen afnemen? Zodat wij misschien ooit als wereldburgers zullen kunnen samenleven?

Ondanks ons scepticisme moeten wij het kiemplantje van de hoop in leven zien te houden. Wij zijn dat verplicht aan al degenen die in de oorlog het leven lieten. De homo sapiens is bijzonder creatief. Creatief in het uitvinden van middelen tot vernietiging, maar evenzeer in het scheppen van een beter en rechtvaardiger leven voor zichzelf en zijn medemens. Met zijn creativiteit kan hij bergen verzetten. Wanneer de komende generaties op die positieve creativiteit een appel kunnen doen, heeft het kiemplantje van de hoop een kans om tot wasdom te komen.